

Ibland berodde det dock på ganska vitsiga associationer hos kommittémedlemmarna: att Enar (26 september) fick ersätta Cyprianus berodde förmodligen på att enbuskar och cypresser har åtminstone vissa likheter!

Namnen i almanackan är en intressant och mycket läsvärd bok. Den är både mer genomarbetad, intressantare och aptitligare än många andra förnamnsböcker som finns att tillgå. *Namnen i almanackan* är emellertid också en bok för den som är intresserad av kulturhistoria. För, som Klintberg skriver i inledningen: "Våra förnamn står i almanackan inte bara för att vi ska veta när vi kan fira namnsdag, de påminner oss också om vår kulturhistoria."

Charlotte Hagström, Lund

Ylva Hagström m.fl. (red.): *Porträtt utan ram. Kön och sexualitet bortom strukturalismen*. Studentlitteratur, Lund 2000. 225 s., ill. ISBN 91-44-01071-0.

Britta Lundgren & Lena Martinsson (red.): *Bestämna, benämna, betvivla. Kulturvetenskapliga perspektiv på kön, sexualitet och politik*. Studentlitteratur, Lund 2001. 234 s. ISBN 91-44-01570-4.

Under de senaste åren har ett intresse för poststrukturalistiskt orienterade perspektiv med uttalat radikala och kritiska ansatser gjort sig gällande inom etnologisk köns- och sexualitetsforskning. Ett uttryck för detta intresse är antologierna: *Porträtt utan ram. Kön och sexualitet bortom strukturalismen* (2000) och *Bestämna, benämna, betvivla. Kulturvetenskapliga perspektiv på kön, sexualitet och politik* (2001). Likheterna mellan dessa antologier är på flera sätt uppenbara. De är båda resultat av teamwork på en institution. Bakom *Porträtt utan ram* står nio forskare vid Etnologiska institutionen i Göteborg, bakom *Bestämna, benämna, betvivla* tio forskare vid Institutionen för kultur och medier i Umeå.

Den gemensamma ingången för författarna till artiklarna i den förra är kön, sexualitet och representationer. I inledningsavsnittet formuleras ansatsen i och syftet med antologin utifrån titeln: "Porträtt utan ram, är ett metaforiskt uttryck för det tillfälliga och föränderliga i meningsbärande uttryck – representationer – som jag, du, man, kvinna, pojke, flicka, hetero-, bi-, eller homo-sexuell. Porträtt utan ram står också för en metoddiskussion. Hur skapar etnologer och andra forskare bilder av

människor? ... Kan man porträttera någon utan ambitionen att vara allomfattande, utan att sträva efter att visa hur individen är? Att inte sätta ram runt representationen betyder också att man vägrar se den som given. Intresset för de villkor och meningsgivande sammanhang som möjliggör den ökar" (Martinsson 2000:5).

I *Bestämna, benämna, betvivla* är den gemensamma ingången för författarna kön, sexualitet och politik. Här formuleras i inledningsavsnittet några av de frågeställningar som syftar till att väva samman artiklarna: "Hur kan vi visa på hur människor enskilt eller tillsammans agerar politiskt och har politiska mål? Hur skapas politiskt kön i exempelvis debatt, opinionsbildning, familjeberättelser och partiprogram? Och hur kan vi diskutera den kritiska könsforskarens politiska roll? ... Fokus i antologin rör sig mellan "forskningsobjektet" och forskaren som subjekt. På detta sätt vill vi visa hur forskningens praktik i alla sina led involverar och inkluderar en politisk dimension som kan göras mer eller mindre explicit" (Lundgren 2001:11).

Artiklarna i båda böckerna är strukturerade utifrån tre teman. I *Porträtt utan ram* benämns de "Imaginära gestalter", "Performativa porträtt" och "Queer kroki". Det första behandlar representationer av kön och sexualitet i medier och politik. Här återfinns bl.a. en artikel av Magnus Mörck om feminism och sexism i Hollywood utifrån kalkonfilmen "Wow! Min fru är en sexig jätte". Mörck beskriver syftet med artikeln som att han vill undersöka hur ett feministiskt budskap samspelar med typiska Hollywoodkonventioner. Här återfinns även Carina Kullgrens artikel om "Jan i Skrolycka", där Selma Lagerlöfs *Kejsarn av Portugallien* läses som en kritik av könsordningen. Redan här kan man därmed också konstatera att antologins artiklar inte väjer för rent textbaserade undersökningar.

Under det andra temat presenteras tre artiklar om representationsforskningens metodiska problem (se Åsa Anderssons och Barbro Johanssons artiklar nedan) medan det tredje temat, "Queer kroki", innehåller några formexperiment med den vetenskapliga framställningen. I en av dessa artiklar, "Vem är Björn? Manlighetskonstruktioner och omförhandlingar av kön", riktar Marie Nordberg kritik mot Anthony Giddens teori om sammanhållna subjekt och identiteter och pläderar i stället för en förståelse av identitet som berättelse, eller snarare som en mängd olika berättelser vilka framträder beroende av vilken position subjektet talar utifrån. I en annan artikel, "Elin – om kroppar, rum och det svårgripbara", experimenterar Ylva Hagström med

hyperberättelsen som framställningsform. Hagström vill på olika sätt problematisera den idealiserade relationen mellan forskaren och informanten där en strikt gräns upprättas mellan dem båda.

I *Bestämna, benämna, betvivla* kallas de tre temana ”Politiska viljor”, ”Könspolitiska representationer” och ”Reflexivitet, kritik och politik”. Här rör det första temat kvinnor och män som på olika sätt, i olika sammanhang, agerar för att åstadkomma förändring. I den första artikeln diskuterar Lena Martinsson hur kvinnor i rikspolitiken förhåller sig till och använder jämställdhetsnormen ur ett heteronormativt perspektiv. I den andra skriver Marianne Liliequist om vänsterradikala ungdomar i Umeå eller snarare om det yttre, iakttagbara i deras könsöverskridande livsstilar. I den tredje artikeln analyserar Katarzyna Wolanik Boström kvinnors handlande inom polskt familjeliv som subversiva taktiker och maktmobilisering.

I det andra avsnittet, ”Könspolitiska representationer”, uppehåller sig författarna vid hur kön representeras i debatter och opinionsbildning. Här återfinns bl.a. en artikel, ”En könad kärnfråga”, av Annika Sjölander om de könsliga laddningar olika argument och positioner laddats med i debatten kring kärnavfallsförvaring i Malå kommun. I det tredje avsnittet slutligen, ställer författarna forskaren och forskningspraktiken i fokus. I båda antologierna återfinns därmed ett uttalat intresse för att diskutera metodfrågor, i synnerhet utifrån de olika dilemman som uppträder i forskningspraktiken. I än högre grad uppmärksammas reflexivitetsfrågan, inte minst så som den kommit att formuleras efter Bo Nilssons avhandling *Maskulinitet*, där forskarens tolkningsanspråk problematiseras. Jag vill här särskilt nämna fyra artiklar vilka sinsemellan är mycket olika: Åsa Anderssons ”In medias res – om metod, makt och författarauktoritet” och Barbro Johanssons ”Ante – klassens dataexpert”, båda i *Porträtt utan ram*, samt Suzanne Masons ”Strategier på sträckbänken” och Eddy Nehls ”Etik och praktik i transportnäringens manliga återvändsgränder”, i *Bestämna, benämna, betvivla*. Samtliga dessa artiklar bör kunna fungera som utmärkta utgångspunkter för diskussioner, på såväl grundkurs som forskarutbildning, kring frågor om metod, etik, tolkningseffekter, författarauktoritet osv.

Andersson utgår i sin diskussion från den *etnologiska samtalsintervjun* för att diskutera etnografiska skrivarter, metodiska hållningar och reflexivitet. Johanssons artikel berör frågor om hur forskaren och forskarens tolkningar påverkar och konstruerar den som studeras.

Hennes fokus är både riktat mot tolkningarnas betydelse i den vetenskapliga framställningen och i de studerades egna identitetsarbeten. De frågor texten väcker är synnerligen intressanta men också svåra, inte minst för att de berör studiet av barn. Masons artikel rör ett dilemma som förmodligen kommer att få större aktualitet när externt finansierad uppdragsforskning alltmer ersätter ”rena” forskningsmedel. Mason ställer frågor om forskarens lojalitet och roll, om konflikter mellan forskarens och uppdragsgivarens syfte, om vad som händer när forskningen ska ”användas” och makten att beskriva och förklara verkligheten får direkta och konkreta effekter på människors liv.

Det intressanta med Nehls artikel är främst att den berör forskarens förhållningssätt till könspolitiskt inkorrekta uttalanden och praktiker. Hur bemöter man som forskare homofobiska uttalanden eller nedvärderande beskrivningar av kvinnan? Vilken del har forskaren själv i att de överhuvudtaget artikuleras? Artikeln bör fungera väl som underlag för en diskussion om studiet av mer kontroversiella frågor där rätt och fel både är tydligt formulerade och på samma gång bevakas mot alla tänkbara överträdelser.

Dessa fyra artiklar är inte de enda som uppmärksammar frågor om reflexivitet, metod, forskarens roll och tolkningsanspråk. I samtliga artiklar återkommer författarna, om än i varierande grad, till dessa diskussioner. Detta är också ett av skälen till att skillnaden mellan antologierna är svårformulerad. I praktiken medför även de poststrukturalistiska perspektiven att frågan om politik – om det politiska – är självklar i *Porträtt utan ram* på samma sätt som diskussionen om representationer är oundviklig i *Bestämna, benämna, betvivla*. I inledningsavsnitten skrivna av Lena Martinsson (*Porträtt utan ram*) resp. Britta Lundgren (*Bestämna, benämna, betvivla*) påminner även diskussionerna om varandra genom att vissa centrala begrepp som diskurs, makt, representationer, identitet, politik, erfarenhet och subjekt organiserar texten.

Det finns förstås även olikheter mellan antologierna. Där Lundgrens inledning uppehåller sig vid nya sätt att definiera politik och politiskt agerande i det postmoderna samhället är Martinsson mer upptagen med en diskussion om representationers anspråk att avspegla något verkligt samt den representationskritik som formulerats i de nya perspektiv på kön och sexualitet som framträtt de senaste decennierna. Av dessa uppmärksammas inte minst de som kommit att kallas för *queer*, där framför allt filosofen Judith Butlers tankar om det

produktiva i språket, makten och normativa praktiker spelar en avgörande roll.

Överhuvudtaget tycker jag att inledningsavsnitten håller en hög kvalitet genom att inte enbart presentera artiklarna utan också placera in antologierna i en teoretisk diskussion. Både Martinsson och Lundgren formulerar kort och begripligt vad som är utmärkande för poststrukturalistisk köns- och sexualitetsforskning. I den begreppsorientering som inledningsavsnitten utgör berörs och bemöts även en del av den kritik, inte minst från andra könsteoretiska traditioner, som riktats mot poststrukturalistiskt tänkande, t.ex. det uppställda motsatsförhållandet mellan språk-verklighet, erfarenhet-diskurs, makt-motmakt.

Samtidigt tycker jag att denna ansats lovar mer än den håller. I förhållande till de diskussioner Martinsson och Lundgren initierar i inledningsavsnitten är bidragen i *Porträtt utan ram* och *Bestämma, benämna, betvivla* ojämna. Denna ojämnhet har förstås flera förklaringar. En är, som jag ser det, en effekt av att den gemensamma nämnaren – poststrukturalistiska perspektiv på kön och sexualitet – i allt för hög grad slätas ut. Detta är i och för sig inget att förvånas över. Självklart går det inte att hitta tio forskare vid en och samma institution som är väl förankrade i de radikala poststrukturalistiska perspektiv som Martinsson och Lundgren introducerar, än mindre i de s.k. queerteoretiska. Det distinkta har därmed fått stryka på foten till förmån för en vidare tolkning och användning av vad perspektiven i själva verket implicerar. Detta problem, som återfinns i båda antologierna, kan samtidigt inte reduceras till att de borde haft en annan inledning – en inledning som hade diskuterat de *olika* perspektiv som artiklarna faktiskt representerar. Ett mer besvärande problem är när det utmanande i poststrukturalistiska/queerteoretiska perspektiv tappas på sin politiska kraft, när de förenklas så att de i själva verket förefaller stödja resonemang som de i grunden ifrågasätter.

En förklaring till detta problem förefaller kunna sökas i ett intresse för den poststrukturalistiska jargongen. Det är mycket i *Porträtt utan ram* och *Bestämma, benämna, betvivla* som är rörligt, föränderligt, svärfångat, temporärt, löst och subversivt. Vad jag saknar är ett betonande av att det föränderliga och processuella måste studeras mot bakgrund av strukturer, villkor, kontinuitet, makt och normativa praktiker. Det unika med poststrukturalistiska och queerteoretiska perspektiv är, som jag ser det, att de väver samman ett varierat handlande med normativa praktiker, föränd-

ring med kontinuitet, makt med motstånd, erfarenheter med diskursiva villkor. De erkänner t.ex. inte ett motsatsförhållande mellan att ha en kropp och att vara en kropp. Hur vi upplever och presenterar kroppen är på samma sätt som i fråga om det vi kallar *jaget* beroende av hur vi *kan* uppleva och framställa den. I denna mening bestäms kroppen av de definitioner, gränser och villkor som var tid producerar.

När Judith Butlers resonemang om könsöverskridande praktiker och subversiva kroppsakter förenklas till att handla om ett *bejakande* av det andra könets egenskaper (Liliequist 2001:55), ja då menar jag att hennes tankar om heteronormativitet tappas på sin politiska kraft. Jag ställer mig också frågande till om det är att inta en kritisk ståndpunkt i förhållande till den normativa köns- och sexualitetsordningen, dvs. den heteronormativa ordningen, genom att göra listan över kategorier som måste uppmärksammas allt längre. Ett tillägg av bi- och homosexuella innebär visserligen en inkludering men innehåller också en exkludering. I försöken att ge en mer uttömmande beskrivning över möjliga sexualitetsformer cementeras dessutom föreställningar om att sexualiteten kan kartläggas, indelas och förklaras. Detta är knappast förenligt med den kritik som de aktuella perspektiven riktat mot olika former av identitetspolitik.

I denna kritik vill jag slutligen bara peka på hur queerteoretiska perspektiv tenderar att tillämpas eller snarare i vilka frågor de tillämpas. Givetvis kan det amerikanska och svenska samhället inte likställas. De frågor som varit av betydelse såväl för utvecklingen som för kritiken av queerteoretiska perspektiv i USA uppmärksammas inte i lika hög grad i det vetenskapliga samtalet i Sverige. Åtminstone har det än så länge inte uppstått någon debatt kring att transgender, pornografi, pedofili eller promiskuitet som skulle kunna problematiseras på andra sätt än hur vissa feministiska perspektiv traditionellt gjort sedan 1970-talet. Det är med andra ord inte utifrån de "kulturella utmärkena" som normaliteten diskuteras. Istället sker det i och genom synnerligen traditionella områden.

I *Bestämma, benämna, betvivla* skriver t.ex. Lena Martinsson i sin artikel "Marmorhallen" om hur jämställdhetsnormen artikuleras av kvinnor i rikspolitiken. Martinsson visar bl.a. hur heteronormativt formulerad familjepolitiken är. I samma antologi har Susanne Lindström skrivit en artikel med namnet "Biskopen och den heterosexuella normen", som behandlar kyrkans inställning till homosexualitet. Jag känner en klivenhet

inför dessa områden. Å ena sidan är det intressant att ge sig in i dessa högborgar och peka på hur de fungerar som institutionella normproducenter, å andra sidan blir överraskningsmomentet minimalt. Det finns ju knappast någon som kan förvånas över hur stark heteronormativiteten är i kyrkan, föräldraförskringen eller i debatten om adoption. Tyvärr präglas läsningen därför lite av "kejsarens nya kläder"-känslan. Vad är det vi ska se som vi inte redan vet? Det går inte heller att komma ifrån att det finns ett slags indignation över sakernas tillstånd i artiklarna som gör att ambitionen snarare landar i en reformerande strävan än en subversiv.

Trots denna kritik vill jag ändå framhålla att antologierna fyller ett tomrum och då inte bara inom det konstteoretiska fältet, även om det givetvis är här som de i första hand kommer att uppmärksammas. Det har saknats och saknas fortfarande texter som arbetar med poststrukturalistiska perspektiv. Vad dessa antologier visar är också att det fortfarande finns en rad forskare som på intet sätt lämnat de konstruktivistiska perspektiven, som tvärtom fortsätter att utveckla dem.

Pia Lundahl, Lund

Sekelskiften och kön. Strukturella övergångar år 1800, 1900 och 2000. Anita Göransson (red.). Prisma, Stockholm 2000. 232 s., ill. ISBN 91-518-3769-2.

I antologin *Sekelskiften och kön* har ett antal välmeriterade forskare och skribenter samlats kring det övergripande syftet att visa att den historiska utvecklingen och könsrelationernas historia inte är linjära. Författarna kommer från disciplinerna historia, ekonomisk historia, idé- och lärdomshistoria, musikvetenskap, sociologi, danshistoria och konstvetenskap. Deras bidrag behandlar de förändringar som skedde då de nordiska länderna, med särskild tonvikt på Sverige, övergick från att vara jordbrukarsamhällen till att bli tjänstemanna- och industrisamhällen och hur detta påverkade synen på konstruktionen av manlighet och kvinnlighet. Anita Göransson gör i sin inledning ett ambitiöst och välskrivet försök att binda samman de olika artiklarna och de skilda intresseområdena, någonting som inte är helt lätt då bidragen omfattar flera olika områden. Inledningen ger också en god inblick i och översikt över hur förhållandena mellan könen har förändrats under den tidsperiod som antologin behandlar.

Ett område som behandlas i de två första artiklarna är

familj, stat och kön. Historikerna Ida Blom och Inger Elisabeth Haavet behandlar temat utifrån norska förhållanden i sitt bidrag "Familjen, staten och välfärden år 1800 respektive 1900", medan sociologen Ulla Björnberg belyser den samtida svenska familjen i "Kön och familj år 2000". Båda dessa bidrag är konkreta och sakliga, befriade från den retorik och jargong som annars är vanlig inom kulturvetenskaplig och samhällsvetenskaplig forskning idag. Bloms och Haavets genomgång av hur familjens roll och funktion förändrats i takt med det moderna industrisamhällets framväxt är lärorik. Inte minst diskussionen om barnets förändrade roll är intressant. Från att ha varit en resurs i form av arbetskraft och framtida livförsäkring för föräldrarna under större delen av 1800-talet, blev barnet omkring 1900 en "utgiftspost", som man om möjligt kom att satsa utbildning på och vars roll som individ sannolikt accentuerades på ett annat sätt än tidigare. Blom/Haavet diskuterar även hur ändrade ekonomiska och sociala förhållanden förändrade synen på hur många barn familjen rimligen borde ha. Denna förändrade syn ledde så småningom till färre antal barn per familj.

I sina resonemang om familj, arbete och privatliv år 2000 utgår Ulla Björnberg från två internationellt uppmärksammade studier, vars resultat hon jämför med svenska förhållanden. Arlie Hochschilds bok *The time bind. When work becomes home and home becomes work* (1997) visar hur arbetstagare inom ett amerikanskt företag tenderar att sätta lojaliteten mot företaget framför familjeloyaliteten, trots att företaget har ambitionen att föra en familjevänlig politik i form av flexibel arbetstid, föräldraledighet m.m. Anthony Giddens ger i sin bok *Intimitetens omvandling* (1995) en annan bild av de nära och djupa relationer, som binder människor samman i det moderna samhället. Han talar om sammanflödande kärlek och rena relationer, som endast vidmakthålls så länge utbytet parterna emellan upplevs som tillfredsställande.

Björnberg argumenterar för att svenska familjer av idag kan känna igen sig i såväl Hochschilds som Giddens beskrivningar av familj och parrelationer, även om ingen av studierna kan sägas spegla den svenska genomsnittsfamiljens levnadsförhållanden till fullo. Familjelivet är satt under stor press vad gäller arbetet och tidsbegränsade anställningar blir allt vanligare. Därtill framstår svenska familjer som instabila vid en internationell jämförelse: skilsmässofrekvensen är tämligen hög och antalet singelhushåll ökar. Detta kan dels ses som en följd av den ökade pressen på arbetsmarknaden,